

Reflektionstext

Sinnlig religion under covid-19-pandemin

Ann af Burén

I en tid då alla kroppar blev potentiella smittbärande omtolkades snabbt den sinnliga informationen. Det som tidigare gav en känsla av intimitet, samhörighet eller omsorg förvandlades till respektlösa hot. Vardagligheter omkodades. Det var inte längre trevligt att skaka hand eller ge någon en kram. I och med dessa förändringar i det sociala livet accentuerades de kroppsliga, sinnliga dimensionerna av religiös samvaro. Alltså de aspekter av traditionsförmedling och religiöst utövande som handlar om att vara och göra saker tillsammans fysiskt – att se, lukta, smaka, höra och röra vid ”religion”. Många skulle kanhända instämma i att kaffet efter en gudstjänst inte är den viktigaste aspekten av kristen praktik. Men precis som andra lågmälda praktiker är kyrkkaffet inte nödvändigtvis perifert till den grad att det är överflödigt. Tvärtom kan den typen av praktiker för vissa utgöra bärande delar av deltagandet i den tradition som en person betraktar som sin.

Samtidigt gjordes förstas ansträngningar för att försöka upprätthålla känslan av gemenskap. När svenska myndigheter gradvis begränsade allmänna sammankomster svarade många religiösa samfund med att stänga sin platsbundna verksamhet. Istället utökade de närvaron på nätet och sitt diakonala arbete. Processen att överföra åtminstone en del av de verksamheter som pågått i fysiska rum till digitala forum/rum/platser påbörjades eller intensifierades. Religion har naturligtvis utövats digitalt redan innan pandemin. När religionsforskare under 90-talet började uppmärksamma de nya gemenskaper som formades på internet, såg man en ny värld ta form. Då såg man att detta var en religionsform som skulle komma att ändra *allt* religiöst liv på djupet (se t.ex. Brasher 2001; Dawson & Cowan 2004). Alltså, att uppkomsten av internet skulle bli en sorts vändpunkt eller katalysator för religiös förändring. Motsvarande resonemang skulle under pandemin kunna vara att det som plötsligt blivit det nya normala i själva verket skulle vara början på en mer genomgripande digitalisering av religionen precis som av samhället i stort. Nu skulle väl även de som tidigare tvekat också behöva ställa om i någon mån?

Nu blev det inte så att allt religiöst liv förändrades med internets intåg men naturligtvis har den nya infrastruktur för kommunikation som digital teknologi medfört fått konsekvenser även inom detta område (Castells 2001). Religion, både online och offline, har tagit intryck

av de teknologiska strukturerna och de generella dragen hos internet, men den processen är inte direkt parallell med det som hände när offlineverksamheter snabbt skulle ställa om. Det faktum att människor levde religion på nätet har inte alltid handlat om att de varit nödgade att göra så, även om så ibland varit (och är) fallet för marginaliserade grupper. I spåren av covid-19-pandemin befann sig många fler i en situation där ordinarie religiösa verksamheter nu fanns på nätet.

I studier med fokus på människors motiv till att engagera sig i religion online, under de förutsättningar som fanns före covid-19, framgår att många praktiker fungerar kompletterande snarare än substituerande (se t.ex. Young 2004; Campbell 2005). Heidi Campbell, professor i kommunikationsvetenskap menar att religion på nätet inte är fråga om några ”congregations of the disembodied” (Campbell 2003) som det först antogs i slutet av 90-talet. Forskningen visar snarare att många deltagare i onlinesammanhang var där i syfte att möta vissa specifika relationella behov, men att det inte betydde att *alla* sociala behov blev tillfredsställda eller deras önskan att dela en gemensam kroppslig erfarenhet i religiös tillbedjan uppfylldes (Campbell 2012: 69). Alltså, även om religion online och offline är förbundna tar sig inte religiöst liv samma uttryck online som offline – praktikerna tycks inte fylla samma funktion för människor. Under covid-19-pandemin skulle det religiösa livet dock inte kompletteras. Istället var det en fråga om att vissa praktiker just skulle ersättas.

Därmed blev de flesta religiösa grupper nödgade att fundera både kring teologiska och tekniska dilemman. Exempelvis diskuterades nattvarden i de kristna församlingarna. Bröd och vin ska delas, någon ska läsa instiftelseorden, men måste det göras i samma fysiska rum? Det rådde delade meningar och de kyrkliga traditionerna hanterade det på olika sätt. Svenska kyrkans biskopar avrådde medan den pentekostala församlingen Hillsong istället uppmuntrade sina medlemmar att förbereda för nattvard i hemmet och fira den framför skärmen.¹ Hur ritualen sedan fungerade för deltagarna är en annan fråga. Det krävs nog en stark tilltro till just orden som centrala för att verksamheter som normalt bedrivs

¹ <https://www.dagen.se/nyheter/svenska-kyrkan-avrader-starkt-fran-nattvard-hemma-via-natet-1.1705442> <https://www.dagen.se/livsstil/2020/04/14/hillsong-firade-nattvard-med-tusentals-personer-online/>

i fysiska rum ska kunna överföras till nätet utan anpassningar. Antagligen kan erfarenheten av nattvarden inte så lätt reduceras till enbart teologiska argument. En relevant fråga handlar om hur vi ersätter fysisk närvaro som vi kommit att värdesätta, alltså inte bara andras kroppar, utan också ting, platser och de sinnliga förnimmelser som kommer av att vara tillsammans. Beröringen av en len åldrad eller kladdig liten hand, lukten av ett gammalt familjerecept, smaken av barn-dom, och ekot av dem som gått före oss, hur överför man det via Messenger, Zoom, Skype eller Teams?

I pandemitider blev människor tvungna att vara kreativa i att hitta sätt att dela sina högtidsstunder med en bibehållen känsla av intimitet och närvaro. Kvällen innan Eid, kulmen på den muslimska fastemånaden, lagade min vän och hennes mamma en traditionell rätt gjord på mjölk och glasnudlar som man i Pakistan äter på Eidmorgonen. De gjorde det i sina respektive kök, sammanförda via videolänk. Hon skrev att "[d]et var ett sätt för oss att dela och upprätthålla den Eid-traditionen. Vi åt ju sedan frukosten var för sig men det blev ändå ett försök att få till en gemensam känsla genom att hon lärde mig att laga den". Detta kan nog ses som ett exempel på flexibel traditionsförmedling och ett exempel på hur en gemensam praktik kunde förlängas genom digital teknik.

Att det digitala och det fysiska är interrelaterade har hävdats länge. Några av de tydligaste exemplen på detta kommer från diskussioner som handlar om nätet som förkroppsligat. Här betraktas det digitala inte som något separat från det fysiska. Sociologen Christine Hine (2015) exempelvis menar att det finns många exempel på att det digitala i hög utsträckning är integrerat i, en förlängning eller förstärkning av, och/eller överlappande av fysiska kontexter (Hine 2015; 2016: 25). Detta resonemang är också applicerbart på religiösa praktiker eftersom religion, i likhet med andra kulturella fenomen, är något som *görs*. Kroppen måste då betraktas som ständigt närvarande oavsett var den befinner sig fysiskt (jfr Gregg & Sholefield 2015: 144). Men min vän betonade ändå att laga den där frukost-maten i sitt eget kök inte riktigt kändes som det brukade, som när hon i andra sammanhang stått i mammans kök och blivit instruerad. Det var mer som en approximation. Går det då att ersätta stämningen vid fredagsbönen i moskén under Ramadan, känslan av att be axel mot axel och sedan småsnacka i foajén? Att överföra känslan när ett religiöst rum öppnar sig, eller förnimmel-sen av parfym, rökelse och matos om vartannat, att sinnligt åminnas sin historia vid ett gemensamt mat-bord, det trevliga sorlet vid kyrkkaffet eller iftarmålti-den. Hur får man till känslan som kommer av att kyssa en av miljoner och åter miljoner droppar saliv sönder-fränt stenfot, vara på samma plats som tusen och åter tusen andra varit på, att dricka ur samma kopp som ens anmodrar? Och vad är egentligen betydelsen av att vara i ett rum tillsammans med andra? För vad innebär det att vara nära någon?

I boken *Liquid love: On the frailty of human bonds* diskuterar sociologen Zygmunt Bauman hur mänskliga relationer påverkas av en samtid som kännetecknas av osäkerhet och förändring. Med avseende på digitaliseringens möjligheter för kommunikation skriver han att "[t]he other side of the *virtual proximity* coin is *virtual distance*". Han betonar här att digitalisering och användning av elektroniska nätverk visserligen gör det möjligt för människor att komma samman men det ger också möjlighet till distansering från andra, vilket kan vara nog så akut och viktigt. Att dela samma fysiska (eller digitala) rum innebär förstås inte per definition att vi känner oss nära. Hur intimitet idag görs på nya sätt i digitala kontexter har exempelvis genusvetaren Helga Sadowski (2016) förtjänstfullt visat. Enligt henne finns det inget som säger att det inte går att känna sig nära genom eller i digitala medier. Intimitet eller känslan av att höra samman med andra – en gemenskap, naturen, Gud eller en tradition – behöver, i linje med detta resonemang, inte vara avhängig fysisk samvaro. De etablerade sätten måste dock omförhandlas. Kanske måste förväntningarna också ställas om? För en aspekt av att göra saker på samma sätt som de gjorts tidigare handlar om att formen ger en sorts kulturell begriplighet som sträcker sig bortom den egna erfarenheten. Att ta studenten eller gifta sig utan alla de övergångsriter som många gånger hör till innebär en ansträngning för att åstadkomma det annars givna.

Heidi Campbell menar att även om livet on- och off-line griper in i varandra måste det till en förändring för att det som fungerat utanför nätet – "conventional forms of connection, hierarchy, and identity management" (Campbell 2012: 68) – ska låta sig översättas till fungerande praktiker och strukturer på internet. Jag funderar på det där med "konventionella sätt att relatera till varandra". Till syvende och sist handlar väl också dessa konventioner om tolkningar av situationen utifrån tidigare erfarenheter. Och det handlar kanske inte bara om vad som är möjligt att uttrycka utan också om vad som är möjligt att förstå och fånga upp. Även om vi hela tiden är kroppsliga var jag förmodligen inte den enda som under covid-19-pandemin kunde relatera till Zygmunt Baumans tes i *Liquid love*. Där skriver han att samtiden ger utrymme för en sorts "electronically assured out-of-placeness", det vill säga, att i och med att vi kan ta oss "varsomhelst" hamnar vi snarare "ingenstans". Mer som att irra runt lite på måfå, egentligen vilse, än att vara hemma överallt.

Den vilsna, desorienterade känslan handlar möjligtvis om att den information den levda kroppen vanligtvis ger utan ansträngning eller eftertanke inte står till buds på samma sätt. Visserligen har människor olika lätt för att tolka andras signaler och kommunicera genom subtila skiftningar i kroppsposition eller ansiktsuttryck, men skärmen gör det alltså svårare för de flesta av oss. Att befinna sig fysiskt i ett rum, oavsett om det är kodat som religiöst eller inte, om en är där ensam eller

i sällskap, innebär att möta en mångfald av sensorisk information. Mycket går förlorat i kommunikationen om det som fokuseras enbart är det som sägs, eller kan uttryckas med ord. Den information vi tar till oss bara av att befinna oss på en plats, i närheten av meningsfyllda ting och personer, överskrider orden. Såklart.

Författarpresentation

Ann af Burén, lektor i religionsvetenskap, Institutionen för historia och samhällsstudier, Södertörns högskola.

Referenser

- Bauman, Zygmunt (2003). *Liquid love: On the frailty of human bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Brasher, Brenda E. (2001). *Give me that online religion*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Campbell, Heidi (2012). Understanding the relationship between religion online and offline in a networked society. *Journal of the American Academy of Religion* 80(1), 64–93.
- (2005). *Exploring religious community online: We are one in the network*. New York, NY: Peter Lang.
- (2003). A review of religious computer-mediated communication research. I: Mitchell, Jolyon P. & Marriage, Sophia (red) *Mediating religion: Conversations in media, religion and culture*. London: T&T Clark. 213–228.
- Castells, Manuel (2001). *The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business, and society*. Oxford University Press: Oxford.
- Dawson, Lorne L. & Cowan, Douglas E. (red) (2004). *Religion online: Finding faith on the Internet*. New York: Routledge.
- Gregg, Stephen E. & Scholefield, Lynne (2015). *Engaging with living religion: A guide to fieldwork in the study of religion*. Abingdon: Routledge.
- Hine, Christine (2016). From virtual ethnography to the embedded, embodied, everyday internet. I: Hjorth, Larissa, Horst, Heather, Galloway, Anne, & Bell, Genevieve (red). *The Routledge companion to digital ethnography*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Hine, Christine (2015). *Ethnography for the Internet: Embedded, embodied and everyday*. London: Bloomsbury Publishing.
- Sadowski, Helga (2016). *Digital intimacies: Doing digital media differently*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2016.
- Young, Glenn (2004). Reading and praying online: The continuity of religion online and online religion in internet Christianity. I: Dawson, Lorne L. & Cowan, Douglas E. (red) *Religion online: Finding faith on the Internet*. New York: Routledge. 93–106.

How to cite this article: Ann af Burén. 2021. Sinnlig religion under Covid-19-pandemin. *Kulturella Perspektiv* 2021, vol. 30. Tema: Pandemins konsekvenser, s. 1–3.

Mottagen: 16 augusti 2021   **Accepterad:** 25 oktober 2021   **Publicerad:** 2 december 2021

Copyright: Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908, är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS